

JOZEF BUDAVÁRY-KRIČKA: PREDSTAVITEĽ LATINSKEJ PRÍLEŽITOSTNEJ POÉZIE 19. STOROČIA

ANGELA ŠKOVIEROVÁ

Abstrakt: Príspevok, ktorý je pokusom o preskúmanie latinskej príležitostnej poézie 19. storočia, analyzuje vybrané básne slovenského piaristického kňaza Jozefa Budaváryho – Kričku (1813–1897), venované pápežom Piovim IX. a Levom XIII. Ide o konvenčnú poéziu oslavného charakteru s didaktickými prvkami. Tvorba tejto poézie v druhej polovici 19. storočia naznačuje, že v katolíckych kruhoch na Slovensku bola latinčina stále univerzálnym jazykom, ktorému bola prikladaná aj vysoká estetická hodnota.

Kľúčové slová: Latinský jazyk, 19. storočie, Poézia, Jozef Budaváry, Krička.

V súvislosti s riešením grantovej úlohy *2/0067/09 Postavenie latinčiny na Slovensku v 19. storočí*, sme si za tému tlačeneho výstupu z nej zvolili osobnosť Jozefa Budaváryho a jeho latinskú príležitostnú poéziu. Vzhľadom na to, že latinská písomná produkcia 19. storočia je u nás v porovnaní s latinským písomníctvom predchádzajúcich storočí takmer nepreskúmaná, nás zaujímalo či, a nakoľko reálne sa v 19. storočí používala latinčina v našom geografickom priestore aj v oblasti umeleckej tvorby a poézie.

Piaristický kňaz Jozef Budaváry (22. 12. 1813–12. 9. 1897) pochádzal z Ružomberka. Roku 1832 vstúpil do piaristického rádu. Ako profesor latinčiny a prírodovedných predmetov pôsobil na piaristických gymnáziách v Nitre, Sabinove, Szegede, Temešvári a inde. V rokoch 1873–1875 bol riaditeľom rehoľného gymnázia v Leviciach a napokon správcom piaristického kláštora v Trenčíne. Od roku 1841 vydal okrem jednej maďarskej tlače asi 120 latinských veršovaných prác, zväčša ód na svetských a cirkevných činiteľov – predstaviteľov politického a cirkevného života (napr. I. Bende, L. Berthold, I. Fábry, A. Roškovani, J. B. Scitovský, J. Šimor), na piaristických pedagógoch (napr. I. Csösz, A. Dugovič, C. Horvát, A. Kalmár, A. Kučerík, J. K. Purgstaller a i.) ale aj na piaristické gymnáziá, napr. na otvorenie gymnázia v Tate a rôzne iné cirkevné stavby, napr. k výročiu ostrihomskej baziliky. Bol korešpondujúcim členom Rímskej akadémie a riadnym členom Uhorskej historickej spoločnosti, Uhorskej prírodovedeckej spoločnosti i Filologickej spoločnosti v Budapešti a ako zaniatený vzdelanec napísal aj ódy na založenie maďarskej Széchényiho akadémie.¹

Slávnostná príležitosť, či oslava výročia, založenie a otvorenie nejakej inštitúcie, inštalácia významnej osobnosti do úradu ale aj smutné udalosti ako úmrtie a pohreb, boli i dôvodom na to, aby básnické skladby väčšieho, či menšieho rozsahu, ktoré pri týchto príležitostiach vychádzali tlačou najčastejšie v katolíckych kruhoch² (ale v 19. storočí sme sa stretli aj s tvorbou evanjelických vzdelancov v latinčine) boli distribuované významným cirkevným hodnostárom, členom rádu, resp. študentom. Nevie sa, v akom náklade príležitostná poézia vychádzala, no boli to zväčša rozsahom malé, niekoľko stranové tlače a vďaka tomu, že zriedkavo boli uchovávané samostatne – často boli súčasťou konvolútu viacerých drobných tlačí

1 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. Zv.1 A–D. Martin: Matica slovenská, 1986, s. 337–338.; SZINIEL, J. *Magyar írók élete és munkái I*. Kötet, Budapes: Kiadja Hornyánszky Viktor Akad. Könyvkereskedése, s. 210–211.

2 VALACHOVÁ, M. Trnavské latinsky písané panegyriky 19. storočia. In: *Knihy 2005. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2005, s. 222–225, s. 222.

– súborov kázní a drobných prozaických, resp. dramatických útvarov sa zachovalo i niekoľko exemplárov jednotlivých tlačí, ktoré svedčia o pretrvávajúcom využívaní latinčiny ako jedného z jazykov umeleckej komunikácie.

Vysoký počet vydaných Budaváryho tlačí poukazuje na to, že išlo o veľmi plodného autora, hoci názvy, tituly jeho básní, ktoré sa často opakovali,³ môžu na jednej strane poukazovať na nedostatok invencie autora, na druhej strane však môžu naznačovať dodržiavanie istých viac-menej záväzných pravidiel a nemenných zvyklostí, ktoré pri takejto tvorbe platili. Jeho tlače vychádzali v Benátkach, Bude, Pešti, Szegede, Nitre a inde.

V konvolútoch Nitrianskej Diecéznej knižnice sa zachovalo niekoľko jeho príležitostných tlačí. Báseň *Monumentum pietatis Sanctissimi Patris Pii IX.*⁴ vydaná v Nitre u vdovy Michaela Sieglera je venovaná 50. výročiu biskupskej vysviacky Pia IX. Hoci je báseň pozostávajúca z 25 štvorverší konvenčná, aktuálny náboj jej dodáva konštatovanie, že vládla Pia IX. bola najdlhšou v dejinách cirkvi (trvala 32 rokov). V jej úvode autor pripomína, že vznikla v nitrianskej piaristickej škole. Pius IX. pred tým ako pokračoval štúdiom filozofie a humanitných vied v Rímskom kolégiu, študoval u piaristov, preto mali aj nitrianski piaristi k nemu blízky vzťah. Ústredným motívom tohto enkómia je paralela medzi oslavovaným pápežom a sv. Petrom v zlých časoch 19. storočia, keď sa politická situácia natoľko vyhrotila, že 24. novembra 1848 bol pápež nútený opustiť Večné mesto a v noci z 8. na 9. februára 1849 bola vyhlásená Rímska republika. Autor hovorí, že pápežova statočnosť je jasnejšia ako slnko a odvaha silnejšia ako mramor. Posledný verš je symbolickým blahoželaním, ktoré pápežovi prinášajú na oltár Uhri.

Pápež Pius IX. zomrel 7. februára 1878. Nasledujúca Budaváryho báseň vytlačená v Nitre u vdovy Anny Neugebauerovej *Carmen Quo Beatissimo Patri Pio IX.*⁵ je venovaná príležitosti pohrebu Pia IX. 17. februára 1878. 59 dvojverší smútočného charakteru vyzdvihuje osobnosť zosnulého pápeža, o ktorom je známe, že bol človekom nevypočítateľného temperamentu, zároveň však mierny, obdarený značným osobným kúzlom, vtípnny i zbožný. Vážený bol najmä za starostlivosť o osud svojich podriadených a o verejné dobro. Epicédium odráža smútok nad smrťou pápeža ale zároveň vyjadrenie nádeje, ktorú prináša kresťanstvo. V závere autor vyzýva zosnulého pápeža, aby orodoval za obyvateľov Panónie.

Ďalšia báseň *Ad Tertium Anniversarium Obitus Gloriosi Patris Pii IX.*⁶ vznikla pri príležitosti 3. výročia smrti Pia IX. 7. februára 1881. 25 dvojverší votívneho charakteru dopĺňa motto konštatujúce, že zbožný pápež odpočíva vo svätom meste Ríme. Osobný rozmer básnickej skladbe dodáva oslovenie pápeža v druhej osobe singuláru. z básnických prostriedkov autor hojne využíva aliteráciu. Záver básne obsahuje všeobecne ladenú prosbu o ochranu. Všetky tri básne vyjadrujú úctu a vážnosť, ktorú u slovenských piaristov požíval pápež Pius IX.

S poslednou básnickou skladbou, súvisí ďalšia *Ad Anniversariam Diem Electionis Glorissimae*

3 Z latinských básní malo 65 názov Ode..., 8 básní názov Carmen..., 7 básní názov Honoribus..., 2 básne názov Lessus... a 2 básne názov Epithalamion. Jedenkrát autor použil názvy Ad obitum, Ad Solemnia, Solemnia, Proseuction, Adm. rev. ac. exim patri Petro Nagy, Augusto Franc. Josepho, Ad processionem, Eminent s. r. ecclesiae cardinali, Ad justa funebria, Felix Augurio, Felix Augurium.

4 Monumentum pietatis Sanctissimi Patris Pii IX, Sacrosantam Dei Ecclesiam Glorioso Gubernantis, Quum Suae in Episcopum Consecrationis Annum Quinquagesimum Exultante Universo Orbe Christiano Die 3. Junii 1877. Incolumis, Felix Fautusque Recleret, a Maiori Gymnasio Nitrensi D. D. Nitriae 1877.

5 Carmen Quo Beatissimo Patri Pio IX. Pontifici Die 7. Februarii 1878. Glorioso Fatis Functo Ad Justa Funebria Die 17. Februarii Devote Persoluta Gymnasium Nitriense Parentavit (Nitriae, typis Annae Neugebauer viduae).

6 Ad Tertium Anniversarium Obitus Gloriosi Patris Pii IX. Pontificis Maximi a Juventute Gymnasii Scholarum Piarum Nitrensis D. D. Die 7. Februarii 1881.

*Regnantis Santissimi Domini Leonis XIII.*⁷ venovaná Levovi XIII. pri príležitosti jeho zvolenia do úradu 20. februára 1881. Táto básň má charakter panegyrika – oslavného spevu na nového pápeža. Za úvodným dvojverším, ktoré má funkciu motta, nasleduje 16 štvorverší, pričom ústredným motívom básne je verš „...Lux de Luce Crucem de Cruce...“, ktorý je alúziou na Nicejsko-caríhradské vyznanie viery. Tento pápež bol piaristom blízky najmä svojim sociálnym zmysľaním, ktoré o 10 rokov neskôr konkretizoval vo svojej encyklike *Rerum novarum*. V závere básne autor pridáva tradičnú prosbu za obyvateľov Panónie, gymnázium a piaristov.

Vybrané básne Jozefa Budaváryho vyšli na Slovensku v Nitre a tri z nich v tlačiarňi Anny Sieglerovej, vdovy po Michaelovi Sieglerovi, ktorú neskôr od nej odkúpili spoločníci Štefan Huszár a Eduard Schempek.⁸ Išlo v podstate o druhú najvýznamnejšiu nitriansku tlačiareň druhej polovice 19. storočia a zdá sa prirodzené, že túto tlačiareň využíval J. Budaváry práve v období, keď bol riaditeľom rehoľného gymnázia v Leviciach a správcom piaristického kláštora v Trenčíne.

Všetky básne, ktoré vyšli v Nitre a zachovali sa na Slovensku, sú venované pápežom, a hoci pri tvorbe príležitostnej poézie venovanej významným osobnostiam a vplyvným predstaviteľom svetskej a cirkevnej moci často nechýbalo aj očakávanie materiálnej alebo morálnej podpory, či iných výhod, pravdepodobnosť očakávania skutočného stretnutia s pápežom a z toho vyplývajúceho úžitku, bola veľmi malá. Išlo skôr o cvičenie básnickej zručnosti, resp. osobnosti pápežov boli ospievané v súvislosti s vyučovacím procesom. Básne mali za úlohu vzbudiť obdiv k pápežom, poukázať na nich ako na predstavených, ktorých si treba vážiť. Pápeži zosobňovali tradíciu cirkvi. Vštepovanie úcty k tejto tradícii bolo jedným zo základných pilierov piaristického vyučovania a výchovy. Jozef Budaváry síce venoval viac ako polovicu svojich básnických skladieb rozličným osobnostiam, avšak iba v jednej z nich – v *Ode ad spect. ec. doct. d. Josephum Cal. Nagy Comit. Nitrensis protomedicum juventutis et gymn. Nitrensis Maecenatem* – konkrétne vyjadril, že ide o mecenáša.

Básne Jozefa Budaváryho sú konvenčné, ich charakter je oslavný, s didaktickými prvkami, pričom prostredníctvom oslavy pápežov ako najvyšších predstaviteľov cirkvi majú osláviť samého Boha.⁹ Ich kresťanský charakter podčiarkuje aj vynechanie mytologického aparátu, naopak odráža sa tu úcta piaristov voči Panne Márii. So štylistických prostriedkov autor preferuje alúzie na Bibliu. Jeho básnické figúry zdôrazňujú cnosti pápežov, využíva komparáciu, aliteráciu, apostrofu. Aktualizačný náboj vybranej poézii dodávajú narážky na udalosti odohrávajúce sa v druhej polovici 19. storočia v Ríme.

Latinčina je jazykom, ktorý počas stáročí reprezentoval jednotu a univerzálnosť katolíckej cirkvi a autori, ktorí v tomto jazyku tvorili len zriedkavo explicitne vyjadrovali príslušnosť k nejakému národu, vlasti, resp. etnickej skupine. Preto sa použitie tohto jazyka v období druhej polovice 19. storočia, v čase výrazných spoločenských zmien a upevňovania národného povedomia, ktoré smerovalo k výlučnému používaniu národného jazyka, javí ako anachronizmus. Na druhej strane zdanlivo konvenčné prvky ako prosby za obyvateľov Panónie, Uhorska, za vlasť a venovanie poézie významným predstaviteľom vlastného národa, poukazujú na vzťah autora ku komunite, z ktorej pochádzal.

19. storočie je posledným obdobím, v ktorom sa latinčina používala ako jazyk umeleckej komunikácie. Dokazuje to aj latinská príležitostná poézia J. Budaváryho a iných katolíckych

7 Ad Anniversariam Diem Electionis Glorissimae Regnantis Santissimi Domini Leonis XIII. Pontificis Maximi luventus Gymnasii Nitrensis Scholarum Piarum D. D. Die 20. Februarii 1871.

8 BREZA, V. *Tlačiarne na Slovensku 1477–1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1997, 214 s., s. 90–91.

9 VALACHOVÁ, M. c. d., s. 222.

(i niektorých protestantských) autorov. Latinská poézia bola svojou formálnou stránkou, veršom, štylistickými prostriedkami a básnickými ozdobami nositeľkou antického myšlienkového posolstva. Sebe vlastnými prostriedkami sa však snažila vyzdvihnúť vyššie mravné hodnoty. Popri výraznom prúde slovenskej romantickej a neskôr realistickej literatúry, ako aj odborných článkoch prezentovaných v rôznych spolkových almanachoch, ročenkách a zborníkoch predstavuje úplne nepreskúmanú oblasť slovenskej literatúry a tlačovej produkcie.

JOZEF BUDAVÁRY – KRIČKA : REPRESENTATIVE OF LATIN OCCASIONAL POETRY OF 19TH CENTURY

Summary: J. Budaváry-Krička – Slovak Piarist priest, is an author of 120 poems. Four of them are analyzed in this article. These are devoted to the Popes Pius IX. and Leo XIII. Character of this poems is conventional – panegyric and didactic. Using of Latin language by Slovak Catholics (and sometimes also by protestants) in 19th century, shows, that Latin language has been still „living“, understandable and universal language in Slovak educated community.

Keywords: 19th century, Latin language, Poetry, Jozef Budaváry-Krička.